

SVETLANA JANKOVIĆ

Centar za podsticanje dijaloga i tolerancije, Čačak
svetlana.jankovic.cacak@gmail.com

Rat i mir – kroz filozofiju Ksenije Atanasijević

Apstrakt

U tekstu se ukazuje da je Ksenija Atanasijević beskompromisno popularisala, zagovarala i teorijski obrazlagala pacifističku doktrinu. Analiziraju se tri oslonca pacifizma Ksenije Atanasijević: međunarodni kontekst globalne napetosti između dva svetska rata, sa jasnim nagoveštajima nastupajućeg globalnog sukoba, uprkos nastojanjima žena Male antante da spreče katastrofu; njena religiozna posvećenost duhovnoj delatnosti osnivača velikih religija posebno hrišćanstva; i feminizam koji preko unapređivanja uloge žena, vrlo živo nastoji i na unapređivanju čitavoga čovečanstva, jer je polazna tačka feminizma ukidanje nasilno postavljenih razlika i nejednakosti između ljudskih bića, kao osnove ljudskih konflikata. Za ocenu vrednosti i značaja Ksenijinog pacifističkog zalaganja u savremenom kontekstu, potrebno je akcentirati njeno ukazivanje na vrednost poštovanja čoveka i njegovog dostojanstva i njeno zalaganje za ravnopravno učešće žena u donošenju odluka. Ona filozofiju pacifizma smatra nužnom i očekivanom posledicom nepristajanja na zlo. Naglašava se da pacifizam koji ona zastupa nije pasivnost i ravnodušnost, jer se dobro stanje mira ne postiže samo golim protestom, već neustrašivim, beskompromisnim delanjem. Autorka zaključuje da se današnja shvatanja bezbednosti, koja sve više polaze od nivoa pojedinačnog ljudskog bića kao osnovnog, da bi imala primenu na međunarodnom nivou, u stvari se nastavljaju na filozofiju pacifizma Ksenije Atanasijević. Iako u vremenu nastanka, ta filozofija nije mogla da stekne širu afirmaciju i praktičnu primenu, pre svega jer žene, kao protagonistkinje, tada nisu bile akterke odlučivanja, a naročito ne o pitanjima rata i mira. Danas je drugačije i te mogućnosti se otvaraju za žene. Nastavljajući se na filozofsko, feminističko i pacifističko nasleđe Ksenije Atanasijević, možemo da ostvarimo i njenu i našu savremenu viziju bezbednijeg, egalitarnijeg i mirnijeg sveta.

Ključne reči: pacifizam, glas razuma, ljudsko dostojanstvo, nejednakost ljudi, savremeni koncept ljudske bezbednosti

Uvod

■ Iz današnje perspektive, Ksenija Atanasijević je značajan kritički mislilac, prava idejna savremenica XXI veka. Njeni komentari u formi otvorene, oštre kritike sasvim određenih događaja i situacija njenog vremena, mogli bi biti komentari i naših aktuelnih društvenih prilika, iako su napisani pre osamdeset i više godina. Možda neke konkretne pojave, sa kojima se suočavala u razdoblju između dva svetska rata, danas nisu više toliko aktuelne. Neke druge su možda samo promenile odeću u koju su obučene, tj. politički vokabular, a mnoge su ostale potpuno nepromenjene. Ali, koju god od njih kritički promišljala i analizirala, njeni tada izneti stavovi su nam i danas, ne samo prihvatljivi, nego poseduju aktuelnu snagu ubedljivih argumenata u prilog progresivne organizacije društva, miroljubivih međunarodnih odnosa država, i posebno, savremenog, egalitarnog odnosa među polovima.

U njenim tekstovima konkretizuju se mnoge filozofske ideje, a među njima dominira afirmacija postojanja iste, zajedničke suštine svih ljudskih bića i, u skladu s tim, poštovanje ličnosti svakog ljudskog bića. Na tim polaznim osnovama zasniva se Ksenijin pacifizam prisutan kroz sve njene analize. Prisutan je kao zagovaranje, popularisanje i teorijsko obrazlaganje koncepta doslednog pacifizma, zbog čega je smatraju jednom od najistaknutijih pacifistkinja (Vuletić, 2012: 235) sve do današnjih dana. Kao malo ko i u naše vreme, a u njeno još ređe, Ksenija Atanasijević je dosledno i beskompromisno popularisala, zagovarala i teorijski obrazlagala pacifističku doktrinu. U patrijarhalnoj sredini njenog doba, koja idealizuje ratnika kao heroja, i u kojoj je ne redak bio stav da je pacifizam „ideja zaludnih sanjara i genetskih mlakonja“, ona je zauzimala krajnje redak, čvrst i jasan pacifistički stav (Vuletić, 2011: 15). Ona time efektno deluje na svakog čitaoca i našeg vremena, budeći ga iz pasivnosti „dogmatskog dremeža“ (Đurić, 2015: 108).

Tragajući za praktičnom mudrošću, sjedinjavajući težnje filozofa, pesnika i proroka, Ksenija gradi jednu hipotetičku filozofiju utehe mira i spokojstva. (Vuletić, 2011a: 234). Njena koncepcija pacifizma uspešno uspostavlja očiglednu i neopozivu vezu između svakodnevnog i „čisto“ filozofskog mišljenja (Đurić, 2015: 109). U svom argumentovanom zalaganju za pacifizam, pozivala se i na Herdera, posebno njegov često citiran stav da je „Rat nečovečno,

gore nego životinjsko postupanje... a pratioci rata, strašniji nego on sam, jesu bolesti, bolnice, glad, kuga, otimanje, nasilje, pustošenje zemalja, podivljavanje duša, razoravanje porodica, itd.“ Ipak nije se ustezala i da kritikuje Herderovo opravdavanje (jedino) odbrambenog rata, smatrajući jednostavno da uopšte nema opravdanih ratova, jer koncept pravednog rata neadekvatno rešava pitanje *Jus post-Bellum*, tj. pravde po završetku rata u sprečavanju nastavka sukoba i održavanju mira na svim zaraćenim i drugim teritorijama. Stoga, naša filozofkinja naglašava da su nakazni svi pokušaji opravdavanja rata, te da bi trebalo učiniti se sledbenikom najvećih mudraca (svi veliki filozofi – od Platona do Kanta i Šopenhauera) koji jednoglasno propovedaju sveljubav i bratstvo, jer je svaki stranac zapravo naš bližnji.

Za Kseniju Atanasijević, suštinsko težište je u interesovanju za ljudskim individuama, kao bazični entitet humane stvarnosti. Kako sama kaže, svoju filozofiju je zasnovala na jedinstvu etičnosti i logičnosti: „Jer, gde se sluša glas razuma, tu se ne mogu pothranjivati i raspaljivati neprijateljska osećanja. Ako je neizvodljivo da se ljudi, po prirodi sebični, čudotvorno preobrazu u blagorodne stvorove, pune ljubavi prema drugima, izvesno je da je sasvim izvodljivo učiniti im očevidnom istinu da je za njih same lakše i korisnije da postupaju dobro nego zlo. A da ta istina ima univerzalno važenje, iskustvo potvrđuje na svakom koraku“ (Atanasijević, 1968: 20). Pacifizizam predstavlja jednu nerazorivu i večnu suštinu. Sa aspekta etičkog rasuđivanja, ona upozorava, da narod koji ne ispušta oružje iz ruku, ne stiže da čvrsto utemelji svoju kulturu. To njeno upozorenje iz prve polovine dvadesetog veka, nikada, ni tokom dvadesetog, a ni u današnjim prvim decenijama dvadeset prvog veka, nije izgubilo svoju aktuelnost.

A kako pacifizizam ne bi ostao samo apstrakcija, tj. kako bi se preveo na nivo praktičnog delovanja, neophodno je iznalaziti uzroke neslaganja i (potencijalnog) sukobljavanja među ljudima. Bitno je osnažiti saznanje o blagorodnosti života u miru, čime bi se potiskivalo sve što sa sobom nose brojni naučni izumi, koji prete da unište čoveka. Istovremeno se zalaže na unapređenju, ne slepe mehanizacije života, nego eminentno produševljenje naučnosti, dok bi progres kulture prvenstveno bio usmeren ka ublažavanju bezobzirnosti i agresivnosti čoveka prema čoveku i naroda prema narodu (Vuletić, 2011: 41). Punoća sopstva može biti jedino obogaćenija

doprinošenjem tome da je i drugi ostvare. Za nju je filozofija pacifizma nužna i očekivana posledica nepristajanja na zlo. A da bi to nepristajanje i odstranjivanje zla bilo stabilno, potrebno je investirati energiju u izgradnju razumevanja među narodima. Takvo stanovište izražava i u tekstovima: „Rat i filozofija“, „Savremeni aspekt“ „Razarajuće nemani“ i drugima.

Tri oslonca pacifizma Ksenije Atanasijević

Međunarodni kontekst

Za razumevanje pacifizma Ksenije Atanasijević važno je vremensko određenje, tačnije da se najveći deo njenog angažovanja odvijao između dva velika rata. Pre svega društveni, politički i međunarodni kontekst u periodu između dva svetska rata sigurno je podstakao, ako ne i uslovio njenu orijentaciju na promišljanje vrednosti i nužnosti pacifizma. To je takođe i vreme ne samo ozbiljno prisutnih ratnih pretnji, već i pojava totalitarnih ideologija – fašizma, nacizma, staljinizma – koje su takođe delovale na nju, tako da u svojim radovima ukazuje na ogromnu nastupajuću opasnost od konflikata svetskih razmera koji su ove ideologije donosile. Prvobitni podstrek interesovanja Ksenije Atanasijević za pacifizam nesumnjivo potiče iz njenog proučavanja aktuelnih međunarodnih odnosa u periodu između dva svetska rata. Zagovarala je u međunarodnim odnosima doktrinu kosmopolitizma, usmerena potrebom da se ostvari jedna globalna, altruistička zajednica između država (Vuletić, 2011: 36), anticipirajući današnji globalizam u njegovim najpozitivnijim stranama.

Pacifizam Ksenije Atanasijević je, razumljivo, zbog vremena u kome je uobličen, duboko isprepletan i povezan sa antifašizmom. Osim toga, iz istog razloga je njen pacifizam bio obeležen i suprotstavljanjem antisemitizmu, uz promišljanje uloge intelektualaca u atmosferi rastućeg antisemitizma. Pitanja uloge intelektualca u društvu iznosila je u svojim predavanjima u Jevrejskoj čitaonici, kao i tekstovima koje je objavljivala u Jevrejskim novinama (Davidović, 2016).¹ Tada su uspostavljene njene čvrste veze sa jevrejskom

¹ Izvodi iz predavanja i delimična kontekstualizacija iz novina.

zajednicom između dva rata, u periodu snažnih zajedničkih, ličnih i kolektivnih strepnji zbog nadolazeće katastrofe.

O Ksenijinom višeslojnom pacifizmu može mnogo da se kaže, ali treba obavezno naglasiti da je i danas aktuelno, upozoravajuće. Zloslutno zvuče njeni nagoveštaji globalne katastrofe Drugog svetskog rata, koji su se i ostvarili: „Mi stojimo zaprepašćeni pred svim udarima što pogađa čitave narode, i gledamo kako se, sve jašnije i sve uočljivije, sklapa konstelacija za jednu novu, opštu katastrofu“ (Vuletić, 2008: 75–77).

Ksenija Atanasijević je imala istaknutu ulogu u tadašnjim međunarodnim feminističko-pacifističkim organizacijama Mala ženska antanta i Internacionalna organizacija žena za mir. Međunarodna konferencija „Žena za mir i razoružanje“, u čijem su radu učestvovali predstavnice i predstavnici iz gotovo svih evropskih zemalja, održana je u Beogradu 1931. godine, zahvaljujući, između ostalog, i znatnom ugledu Ksenije Atanasijević u međunarodnom pacifističkom i feminističkom pokretu. U svom govoru održanom na toj konferenciji zalagala se za harmoničnu saradnju obe polovine čovečanstva, i žena i muškaraca, na stvaranju atmosfere sloge i mira, ali je i upozoravala na istorijsku ulogu muškaraca, koji su jedini odlučivali o ratu i miru. „Dok su muškarc pretežno upravljali državama, čovečanstvo nije izlazilo iz pomrčine sukobljavanja, omraza i gotovosti da se prolija krv“, navodi ona. Tadašnje međunarodne, dakako čisto muške političke skupove, demaskirala je kao jalovo „obilje kongresa, ručkova, večera, zdravica i beseda, okićenih blistavim frazama, a sve te krasote prekida stid od nedostojnog vremena“ (Vuletić, 2008: 81).

Pored te istorijske pozornice kao kontekstualnog, prvog i nezaobilaznog podstreka, za njen pacifizam važna su još dva oslonca i izvora nastanka, religioznost i feminizam.

Religioznost

Treba svakako imati na umu da je njeno zagovaranje religiozno baziranog i motivisanog pacifizma, bilo i u njeno vreme retko, usamljeno i predstavljalo je hrabar lični stav koji je izlazio iz opšteprihvaćenih društvenih normi. U nastavku podsticaja međunarodnog konteksta, sledeći je podsticaj i oslonac koji se nalazi u njenoj dubokoj religioznosti i velikom ličnom poštovanju i poznavanju

svetskih religija. U njima je naša filozofkinja nalazila jednu od osnova za razvijanje ideje pacifizma. Najviše se oslanjala na filozofske i političke teorije antičkih stoika, sa jedne strane, i učenja tvoraca velikih svetskih religija Bliskog i Dalekog istoka, sa druge strane, između kojih je nalazila srodnost, kada se ova učenja posmatraju iz pacifističke perspektive (Lolić, 2018: 302). Polazeći od potrebe razvijanja najvećeg stepena međusobnog razumevanja i empatije, mogućnost za postizanje takvih odnosa među ljudima, Ksenija Atanasijević uočava u duhovnoj delatnosti osnivača velikih religija, koji su „nadahnućem svojih prečišćenih duša i vidovitošću prosvetljenih svesti radili na tome da čovečanstvo odvedu jednom podnošljivijem i solidnijem životu, gde će umesto razdora i krvavljenja vladati uzajamna saglasnost i poštovanje“ (Lolić, 2018: 304). Smatrala je ipak da najснаžniju poruku mira donosi hrišćanstvo koje je za nju „religija mira dostižnog pomoću ljubavi prema Božanstvu i bližnjem i pomoću praštanja“ (Vuletić, 2011: 34). Smatrala je takođe, da su sve Hristove delatnosti i svrha njegove smrti „da zaustavi mržnju, da izglati razdore, da očudotvori i krvnike u prijatelje, jednom reći da izmiri ljude i narode“ (Lolić, 2018: 305).

Tragajući za korenima ljudske konfliktnosti, Ksenija ih otkriva u bogohulnoj žudnji za umnožavanjem imovine i „satanskom novcu“. Ona navodi da se za vreme istorijskog razvitka, sve više dubio i usecao rasep između ljudi. To podstiče sve vrste zlih i neprijateljskih osećanja, kroz koja se stalno, i sve stabilnije, probijala žudnja za umnožavanjem svoje imovine, i još više: za grabljenjem i otimanjem. Paralelno sa tim, nestajalo je svako poštovanje prema drugom čoveku, koji je postajao samo sredstvo za iskorišćavanje, podjarmljivavanje, porobljavanje. (Vuletić, 2011: 121).

Neosporno je: nedogledno mnoštvo na našoj zemlji, besno zapljuskivanoj izobličenošćima i porocima, nalazi se pod zavodničkim i fascinirajućim vođstvom satanskoga novca. Upozoravala je, da nam zato i ide tako kukavno: zato smo i dočekali smak svih večnih Božjih zakona, slom svih etičkih propisa i poništavanje svih čistih normi i životvornih ideja. I zato, umesto bratstva, čovečnosti, pravde, istine i slobode, na zemlji caruju uzajamno rastrzanje, zakrvavljenost i utamanjivanje, laži, prevare i podvale svih rodova (Vuletić, 2011: 124). U tim okolnostima, još je više naglašeno saznanje moralne dužnosti ljudi da žive u miru sa svojim bližnjim, konsekvantno tome, dužnost naroda je da živi u slozi sa ostalim narodima (Vuletić,

2011: 30, 47). Kao da je tim stavovima anticipirala aktuelnu poruku pape Franje: „Krajnji cilj svakog ljudskog društva je mir“, jer ratovi i sukobi sa sobom donose „neuspeh svakog plana, ljudskog i božanskog“. Kao da oni oboje, i naša filozofkinja i današnji poglavar Rimokatoličke crkve, zajednički smatraju da je podsticati mržnju, ma u kome vidu, i ma u kome smeru: političkom, socijalnom, nacionalnom, ili drugom kakvom, mračan, bogohulni posao. I tim bogohulniji, što je postupak kojim se ovo izvodi izvežbaniji, krasnorečiviji, nakindureniji.

Vreme u kome živimo strahovito je ozbiljno, upozoravala je Ksenija, a nije se, smatramo, s pogledom na njene misli, ništa u pogledu te ozbiljnosti promenilo ni do danas. Naime, i u njenom i u našem vremenu, kao da svako ispoljavanje zla poseduje neku posebnu magičnu snagu progresivnog narastanja, i čudovišnog multipliciranja. I zato, na onima što u sadašnjosti prednjače u podržavanju i raspirivanju zla, i prema čijim se postupcima ravnaju njihovi sitniji pomagači i bezbrojni podražavaoci, ostaje moralna odgovornost, tako teška, da se čini kao da je neće iskupiti ni duga večnost ispaštanja (Vuletić, 2011: 64–65). Ovakva orijentacija modernoga života, u najobimnijem njegovome delu, donosi one crne ishode katastrofa, koji sve učestalije potresaju naše dane (Vuletić, 2011: 61).

Feminizam

Treći inspirativni podstrek za pacifizam je sigurno baziran u njenoj dosledno prihvaćenoj i redovno zagovaranj ideologiji feminizma, kao i aktivnostima organizacija tadašnjeg, i domaćeg i internacionalnog ženskog pokreta. Ksenija Atanasijević je želela svet gde su muškarac i žena jednaki i gde su ljudi zainteresovani za napredak ljudskih prava i dužnosti (Lalić, 2019: 2). Dodirna tačka je neprikosnovenost svakog ljudskog bića, kao idejna je krilatica feminizma i duboko prisutan Ksenijin lični i filozofski stav, koji podrazumeva respektovanje života i omogućavanje nesmetanog razvitka ličnosti. S tim u vezi, ne iznenađuje činjenica da su iskonski feministi, ujedno i zagovornici atmosfere mira u okruženju u kojem bi individua mogla da zadovolji konkretne potrebe. Za Kseniju Atanasijević, čije je suštinsko težište interesovanja ljudski individuum, kao bazični entitet humane stvarnosti, pacifizam predstavlja jednu

nerazorivu i večnu suštinu. Prirodni nastavak u vidu aspekta etičkog rasuđivanja, stvara moralnu dužnost svakog čoveka da živi u miru sa svojim bližnjima, a ekvivalent tome jeste dužnost naroda da živi u slozi sa drugim narodima.

Pokret žena, za zadobijanje svih prava koja im pripadaju, kao svesnim ljudskim bićima, po Ksenijinom mišljenju, neosporno se osniva na dubokom etičkom i ontološkom temelju. Težnja da trpljenjem i saznanjem probuđenih žena unaprede lični život, i da poboljšaju sopstveni položaj, u svima stepenima njenoga razvoja, pokazala se, po mišljenju naše filozofkinje, kao prevashodno socijalna i pacifistička. Naime, ona je uvek bila strogo podignuta na nivo principa poštovanja ličnosti, nezavisnosti i dostojanstva čovekovog.

Feminizam, nužnim načinom podrazumeva, kao nepobitnu ideju, da svako ljudsko biće jeste neprikosnoveno, i da ima prava da na potpun i neometani način razvije sebe. Otuda feminizam, preko unapređivanja žene, i neposredno sa njime, vrlo živo radi i na unapređivanju čitavoga čovečanstva, izgrađujući, tako reći, jednu novu, univerzalnu etičku doktrinu. On dela na postizanju jednog boljeg i plemenitijeg odnosa među ljudima, koji će isključiti svako fizičko i moralno zloupotrebijavanje drugoga (Vuletić, 2008: 45), jer je polazna tačka feminizma ukidanje nasilno postavljenih razlika i nejednakosti između ljudskih bića. Uz to, u njemu ima, ono što Ksenija naziva, dragocenom, optimističkom verom, da je moguće „upitomiti samoživu ljudsku prirodu, i među ljudima uspostaviti uslove za življenje u individualnoj slobodi, u simpatiji i u miru“ (Vuletić, 2008: 46). Ksenijino feminističko opredeljenje bazira se na stanovištu da žene, shodno svojoj biološkoj prirodi, imaju više mogućnosti za moralno delovanje, nego da podlegnu eventualnim egoističkim porivima, tipičnim za muškarce. Kulturalan čovek uviđa, da se punoća njegovoga života neće nimalo okrnjiti time, što će i drugim ljudima biti data sredstva da pomoću njih svoju egzistenciju ostvare. Jednostavno kao i sve prave, vanvremene istine, deluje Ksenijino rezonovanje, kad jedan čovek poseduje nezavisnost, i kad ne podnosi nikakvu nepravičnost, on nema više opravdanog razloga da se greši o nezavisnost drugoga (Vuletić, 2008: 47).

Univerzalna vrednost feminizma, kao osnove pacifizma, jeste Ksenijin stav da feministkinje šire oko sebe atmosferu sloge i mira, pošto za njih važi stav o poštovanju svake ličnosti. Tako iz njihove

političke vodilje proizilazi i da se prema slobodi svakog naroda mora isto tako osećati.

Iako kao sopstveni, lični životni koncept u njenoj doslednoj, celoživotnoj monaškoj predanosti stvaranju (Lalić 2019: 1), navodi „sedeti za pisaćim stolom i mirno raditi – čini mi se kao sreća od koje punije nema“ (Vuletić, 2011a: 198), za lečenje onoga što je nazivala „današnjom sveopštom moralnom i materijalnom bedom“, potrebne su, smatrala je, sasvim drugačije efikasnere mere. Naime, pacifizam koji ona zastupa nije pasivnost i ravnodušnost. Ona ističe da žene treba da su borbene: „Stara je istina da se dobro stanje mira ne postiže samim pacifizmom. Umesto golog protesta, valja da dođe delanje: junačko, neustrašivo, beskompromisno. Bojažljivo nagoveštavanje tužnih i očajnih neispravnosti našega društva, treba da smeni odlučno² skidanje obrazine sa neistinitoga i smelo razbijanje lažnih vrednosti. Ne sme se podnositi, ni na jednom mestu, da se u ime neke tobožnje ideologije sprovode najniže lične pobude. Ne sme se dopuštati da se na osnovu nezdravih i izvitoperenih sopstvenih simpatija i antipatija odlučuje o tuđim sudbinama. Treba razvejati sve jazbine gde se, gnusnim i mračnim načinima, začinju i snuju sva ogrešenja, ne samo o etičnosti, nego i o svaku normalnu, ljudsku dopuštenost (Vuletić, 2011: 75–76). Često je pokazivala svojim delima svoju neustrašivost. Tokom svih društvenih promena, jedno je u njoj ostalo potpuno isto: potpuna odbojnost prema oportunistu i hrabrost da zastupa, iskreno i do kraja, pravo na slobodno mišljenje (Lalić, 2019: 1). Karakteristike celog njenog života su odgovornost, briga za drugog, hrabrost i društvena angažovanost (Đurić, 2015: 108). Pomenimo samo jednu, od mnogih njenih životnih odluka, kada je u vreme nemačke okupacije pokazala ludu hrabrost odbijajući da potpiše Apel srpskom narodu³, koji su potpisale mnoge njene kolege. Tim odbijanjem ona je ostala dosledna svojim, više puta javno izraženim stavovima protiv nacionalizma, protiv progona Jevreja i zalaganjem za pacifizam (Radiojević, 2019).

² Ksenija takvo držanje na više mesta naziva „muškom odlučnošću“.

³ Tim Apelom se pozivalo na osudu komunista i neučestvovanje u aktivnostima protiv nemačke okupacije.

Zaključne napomene

Za ocenjivanje vrednosti i značaja pacifističkog zalaganja Ksenije Atanasijević u savremenom kontekstu, potrebno je akcentirati posebno dva momenta: prvi je njeno ukazivanje na vrednost poštovanja čoveka i njegovog dostojanstva⁴, a drugi je njeno zalaganje za ravnopravno učešće žena u donošenju odluka.

Nesumnjivo je da valja, kako reče Ksenija, dopustiti ženama da daju punu meru svojih priloga, jer ti prilozima nisu ni mali, ni kvalitativno neznatniji, od onih što ih pružaju muškarci, a sve u korist univerzalnog dobra. Zato se nameće potreba da se i snage žena višestruko i plodnije iskoriste za javni život, u kome će dominirati mir.

Promena društvenog položaja žena u pravcu u kome se zalagala naša filozofkinja, proces je koji i danas traje. Ona ukazuje da su države, preciznije – ceo svet, neujednačenog nivoa razvijenosti, što je stanje koje će nas i dalje pratiti. Proces je takođe otežan ratovima i ostalim društvenim neprilikama i do danas to nije okončano, a ako je suditi po sadašnjim merilima i neće skoro. Ali baš zato inkluzivnost žena je postala neminovnost, a započeta borba nezaustavljiva. Doduše, žene dvadeset prvog veka su prisutnije u kreiranju međunarodnih odnosa, za razliku od potpune odsutnosti u Ksenijino vreme, ali je njihov broj i pozicioniranost i dalje marginalizovana, daleko od realne uticajnosti. Ponavlja se istorija, žene celog sveta i danas dižu svoj glas nastojeći da dosegnu univerzalni cilj – svetski mir, baš kao što je to radila i naša filozofkinja i organizovane žene njenog doba. Danas su žene više uključene u odlučivanje o ratu i miru, nego u Ksenijino vreme, ali i dalje često vrlo simbolično, ponekada samo kao „alibi žene“.⁵ Tamo gde je to slučaj ili gde ih uopšte i nema, rezultati u postizanju trajnog mira su slabi. Danas znamo, oslanjajući se i na pacifizam Ksenije kao naše prethodnice, da uključivanje žena kao donosilaca odluka u izgradnji mira, daje bolje rezultate i da je verovatnije da će se mirovni sporazumi postići i održati,

⁴ Razmatrajući problem vrednosti ljudskog života, Ksenija 1968. godine objavljuje *Smisao i vrednost egzistencije - aksiološka razmatranja*. U ovom delu ona je „u filozofskoj mudrosti pronašla onu snagu koja najviše doprinosi uspostavljanju dobra i koja jedina omogućuje čoveku da što potpunije, što skladnije i što dostojanstvenije doživi sve vrednosti života“ (Šajković, 1970: 33–52).

⁵ One koje svojim formalnim prisustvom treba da ostave utisak ženske uključenosti.

kada su žene značajno uključene (Mršević, Janković, 2018: 184).⁶ Potrebno je prisustvo žena i spolja i iznutra, i na široj društvenoj komunikacionoj platformi izražavanja građanskih stavova o svim pitanjima od značaja za nacionalnu bezbednost, ali i u uskim krugovima donosilaca odluka.

Istorijska promena savremenog koncepta bezbednosti u kome se afirmiše poštovanje individualnog ljudskog bića i njegovog dostojanstva, približava ga značajno poimanju shvatanja Ksenije Atanasijević. Svet današnjice je uvideo da „bezbednost mora da bude osmišljena na osnovnom nivou pojedinačnog ljudskog bića, da bi imala smisla na međunarodnom nivou“ (McSweeney, 1999:25). Začetak je nesporno u filozofiji pacifizma Ksenije Atanasijević, iako u vremenu nastanka, ta filozofija nije mogla da stekne širu afirmaciju, pre svega jer žene, kao protagonistkinje, tada nisu bile legitimno priznate kao akterke odlučivanja, a naročito ne o ratu i miru. Problem je, i tada i danas, izgleda isti: operacionalizacija i praktično uobličavanje koncepta ljudske bezbednosti, uz inkluzivno učešće oba pola.

⁶ Već decenijama postoje kontinuirani dokazi o pozitivnom uticaju žena na socioekonomske ishode, koje utiču na promene načina na koji vlade, donatori i organizacije koje pružaju pomoć, rade svoj posao. Uprkos tome, u oblasti mira i bezbednosti, žene su temeljno i konzistentno isključene. Iako postoji porast učešća žena u donošenju odluka o miru i bezbednosti u poslednje dve decenije, te promene su spore. Na primer, žene su činile samo 2% medijatora i 9% pregovarača u službenim mirovnim pregovorima, između 1992. i 2011. godine, a samo 2% sredstava posvećenih miru i bezbednosti odnose se na rodnu ravnopravnost ili osnaživanje žena (Mršević, Janković, 2018: 184).

LITERATURA

- Atanasijević, Ksenija. 1941. Razarajuće nemani. Beograd. *Pravda*, 18. februar.
- Atanasijević, Ksenija. 1968. *Smisao i vrednost egzistencije – aksiološka razmatranja*. Beograd.
- Davidović, Radivoje. 2016. *Jevrejska čitaonica 1929-1941*. Beograd. Čigoja.
- Đurić, Vladimir. 2015. Filozofski diskurs Ksenije Atanasijević: književnost, metafizika i etika. Jezik, književnost, diskurs: književna istraživanja. *Zbornik radova*. Ur: prof.dr. Dimitrijević Bojan. Beograd: Filozofski fakultet. Dostupno na: file:///D:/Downloads/8_Vladimir_Djuric.pdf, pristupljeno 31. 3. 2020.
- Lalić, Svetlana. 2019. *Ksenija Atanasijević (1894-1981)*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, master rad. Dostupno na: <http://147.91.75.9/manage/shares/ZRAD/IS1410190639.pdf>, pristupljeno 3. 4. 2020.
- Lolić, Marinko. 2018. Aspekti pacifizma u radovima Ksenije Atanasijević. *Srpska politička misao*, 59 (1) 293–320. Dostupno na: http://iriss.idn.org.rs/205/1/MLolic_Srpska_politicka_misao_2018_1.pdf, pristupljeno 10. 4. 2020.
- McSweeney, Bill. 1999. *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Mršević, Zorica i Janković, Svetlana. 2018. Challenges of inclusive security. TOPIC IV - Contemporary security challenges, 183-193. In: *Archibald Reiss Days - The VIII International Scientific Conference*. Ed: Simović Darko. Beograd: Kriminalističko policijska akademija. Dostupno na: file:///D:/Downloads/ARCHIBALD_REISS_DAYS_Volume_II.pdf, pristupljeno 30. 3. 2020.
- Radivojević, Žiža. 2019. Balkanski profesor i nepokorna žena. *Politika*, 11. avgust. Dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/435427/Balkanski-profesor-i-nepokorna-zena>, pristupljeno 4. 4. 2020.
- Šajković, Radmila. 1970. *Životni put i filozofsko delo Ksenije Atanasijević*. Filozofske studije 1.
- Vuletić, Ljiljana. 2005. *Život i misao Ksenije Atanasijević*. Beograd: izdanje autorke.
- Vuletić, Ljiljana. 2008. *Etika feminizma*. Položaj žene u našem javnom životu. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava. Ogledi br. 11. Dostupno na: <https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/Ogledi11.pdf>, pristupljeno 18. 3. 2020.
- Vuletić, Ljiljana. 2011. *Etika hrabrosti*. Beograd: Žene u crnom. Rekonstrukcija Ženski fond. Centar za ženske studije. Dostupno na: <https://www.rwfund.org/wp-content/uploads/2019/02/ksenija-atanasijevic-etika-hrabrosti.pdf>, pristupljeno 20. 3. 2020.
- Vuletić, Ljiljana. 2011a. *Život i misao Ksenije Atanasijević, Protiv totalitarizma – za ljudska prava i slobode*. Beograd: Žene u crnom.

Svetlana Janković

**WAR AND PEACE - IN THE PHILOSOPHY
OF KSENİJA ATANASIJEVIĆ**

Abstract

The text indicates that Ksenija Atanasijević uncompromisingly popularized, advocated for and theoretically explained the pacifist doctrine. It contains the analysis of the three pillars of Ksenija Atanasijević's pacifism, the international context of the global tensions present between the two world wars, with the clear hints of the oncoming global conflict. despite the efforts of the women of the Little Entente to avert disaster; her religious commitment to the spiritual work of the founders of the great religions, especially Christianity; and feminism, which, through the advancement of women, is also vigorously striving for the advancement of all humanity, since the starting point of feminism is the abolition of violently imposed differences and inequalities between human beings as the basis of human conflicts. To assess the value and importance of her pacifist commitment in the contemporary context, it is necessary to emphasize her pointing out the value of respect for a man and his dignity, as well as her commitment to equal participation of

women in decision-making. She considered the philosophy of pacifism a necessary and expected consequence of aversion to evil. It is emphasized here that the pacifism she represented did not imply passivity and indifference, since the state of a lasting peace is not attained by mere verbal protest, but by fearless, uncompromising action. The author concludes that the current perceptions of security, increasingly departing from the level of an individual human being as the fundamental, to be subsequently implemented in the international context, are in fact continuation of Ksenija Atanasijević's philosophy of pacifism. Although at the time of its inception, this philosophy could not gain wider affirmation and practical application, first of all, because women, as protagonists, did not participate in decision-making at the time, and especially not on issues of war and peace, the situation today is different, and such opportunities are opening up for women. By continuing on the philosophical, feminist and pacifist heritage of Ksenija Atanasijević, we can realize both her and our contemporary visions of a safer, more egalitarian and peaceful world.

Keywords: pacifism, voice of reason, human dignity, human inequality, contemporary concept of human security.